

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע י

פרשת כי תצא, תשס"ד
מספר 563מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

פרשת 'כי תצא' – הפנים והחוץ*

פרשת 'כי תצא' היא מרובת מצוות יותר מכל פרשה אחרת בתורה,¹ אך המצוות בה אינן מסודרות בצורה ברורה.² הסידור הבעייתי הזה שונה מהסדר המובנה של החוקים בפרשות 'תרו' ו'משפטים' (שמות כ-כג),³ שרבים מהם חוזרים ונידונים גם בפרשת 'כי תצא'; בעשרת הדברות ב'תרו' יש חלוקה למצוות שבין אדם למקום ולמצוות שבין אדם לחברו, וסידורן הוא מן הכבד אל הקל, ובפרשת משפטים המבנה הוא כה ברור, שהוא מסייע בהבנת המצוות, כפי שמראה פירושו של רלב"ג לשם' כב: כ:

'ולא תלחצנו' – דבר ידוע, שאין זאת האזהרה שלא נלחץ גופו ונדחקהו... כי כבר הקדימה התורה נזקי הגוף וזאת הפרשה ונעתקה אל זכרון דיני נזקי הממון בהדרגה... ולזה יהיה אמרו 'ולא תלחצנו' – בממון.⁴

כתיבה מאורגנת כזאת משקפת את החוק הניתן מגבוה ומובא לפני הקורא בסדר ובשיטה, אך לא כך הדבר בפרשת 'כי תצא'. פרשתנו בנויה כאריג ססגוני בו נשזרים יחד חוטים שונים לתמונה מרהיבת עין: דיני נישואין נקשרים לדיני מלחמה, יחסי עובד ומעביד נסמכים להנחיות לבית הדין, מצוות שבין אדם לאלוקיו ממוקמות כמעט בתוך השדה והכרם של האח, ודאגה לעבד זר היא חלק מקדושת המחנה. אין תחומים נפרדים ליחיד ולאומה, לרשות הפרט ולרשות הרבים, אלא כמו בחיים, האדם מצוי בפעילות בעת ובעונה אחת בכמה הוויות, שיש ביניהן נקודות חיבור רבות, והן מורכבות כמורכבות החיים עצמם.⁵

* מוקדש לעילוי נשמת אבי מורי הרב ראובן בן הרב עודד הכהן, נלקח לגנזי מרומים בי"ד באלול התשס"ג, תנצב"ה.
1 לפי המניין של 'ספר החינוך'.

2 הרב ד"צ הופמן ניסה למצוא מגבשי מצוות: א) מצוות על חיי המשפחה (כא-י-כג); ב) מצוות החסד בין איש כלפי אחיו וכלפי כל הבריות (כב:א-יב); ג) מצוות על קדושת הנישואין (כב:יג-כג,ט); ד) מצוות קדושה ויושר (כג:י-סוף כד); ה) מצוות שונות לסידור חיי החברה האנושית, ולבסוף - מצוות מחיית זכר עמלק (כה:א-יט). אך התבוננות בסידור זה של המצוות תראה שישנם נושאים שהם כלליים מדי, וישנם נושאים המשיקים זה לזה ואין ביניהם הבחנה חד משמעית; הרב הופמן בעצמו אומר: "אין בידינו דבר ברור בקשר לסדר החוקים הללו... אפשר שבחוקים שלגבי חיי המשפחה וחיי היחיד – הסמיך למצווה אחת מצווה אחרת על ידי איזו שהיא אסוסיאציה רעיונית".

3 הסידור הבעייתי אופייני גם למצוות בפרשת קדושים, ויק' יט, ולהן צריך להקדיש דיון נפרד.
4 בדומה הסיקו חכמינו מן המבנה הברור של עשר הדברות מסקנה הלכתית: "לא תגנב" (שם' כ:יג) - הרי זו אזהרה לגנוב נפש... שלש מצוות נאמרו בענין, שתיים מפורשות ואחת סתומה, נלמד סתומה ממפורשות, מה מפורשות מצוות שחייבין עליהן בית דין, אף סתומה מצווה שחייבין עליה מיתת בית דין" (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים מס' דנויקין ה). ועוד רבות כאלה.

5 מבחינה זאת בוודאי יש מקום לדרוש סמוכים כמו שאמרו חכמינו בברכות י, ע"א. ראב"ע, דרך משל, עמד על כך שכמה מצוות סובבות סביב הדרך: השבת השור והחמור האובדים, עזרה להם בכרעם תחת נטל משאם ומציאת קן ציפור, אך בדרך גם נפגשים בבני אדם המהלכים איש איש וכסותו עליו, על כן נשזר באמצע: לא יִהְיֶה קָלִי גִבֹּר עַל אִשָּׁה וְלֹא יִלְבַּשׁ גִּבֹּר שְׂמֶלֶת אִשָּׁה (כב:ה). ראב"ע מפרש את שילובה של מצווה זאת בדרך אחרת: "נסמכה בעבור צאת למלחמה, כי האשה לא נבראת, כי אם להקים זרע, ואם היא תצא עם אנשים למלחמה, תבוא לידי זנות". אך הסברו לגבי "לא ילבש גבר שמלת אשה", אינו נקשר לאותו עניין.

אף על פי שלא ניתן להצביע בוודאות על העיקרון המנחה את סידור הפרשה, ננסה בכל זאת להציע משמעות כוללת שתאפיין אותה. נראה שעיקרה של הפרשה הוא במתח הקיים בין החוץ לבין הפנים בחיי האדם, בין חייו הפרטיים לחייו כיחיד בחברה ובאומה, והחוקים הם שמסייעים לו להתגבר על מתח זה בצורה הטובה ביותר. ההנחה שזוהו עיקרה של הפרשה מבוססת על פתיחתה וסיומה היוצרים מעגל נושאי אחד: היציאה למלחמה על אויב, ואותו נושא חוזר גם במרכזה (בהוראות ההיגיינה במחנה הצבא, כג: י-טו). המעגלים החיצוניים שונים זה מזה במידת ריחוקם מן האדם, והקיצוני שבהם הוא החוץ העוין, האויב המבקש את נפשו. אמנם דיני מלחמה עיקרם הוא בפרשה הקודמת, בפרשת שופטים, ובצדק שם מקומם, כי הם חלק מהארגון השלטוני ומהמטלות של החברה בכללה ושל ראשיה בפרט,⁶ אולם ב'כי תצא' נקבע יחסו של האזרח הקטן אל האויב ואל הזר - באילו נסיבות הוא רשאי, או אינו רשאי, ליצור קשר נפשי ופיזי עמו.

הפרשה פותחת ברשות ליצור קשר זה, בדין השבויה יפת התואר, ומסיימת באיסור מוחלט ובדרישה להתבדלות פיזית ומנטלית מן האויב - דין מחיית עמלק. הנושא הזה חוזר גם באמצע הפרשה בהתייחסות לעמים הקרובים אלינו קרבת דם, אדום עמון ומואב, שהיחס אליהם נמצא בתווך, בין קבלה לבין דחייה מוחלטת.⁷

ההרחקה והקירוב הם לפי מידת ריחוקם של העמים הזרים מן הערכים המהווים את התשתית הרוחנית של החברה הישראלית, ולפי המידה שהקשר עמם עלול לסדוק את רקמת החיים החברתיים ולערערה.⁸ האחריות לחוסן הבית הלאומי מוטלת, אם כן, גם על הפרט, ובמיוחד בולט הדבר ביחס לעמלק; את מצוות המלחמה בעמלק אין היחיד יכול לבצע, אך מצוות הזכירה של מעשי עמלק היא מצווה אישית. לפי הסיכום שנותן בעל 'ספר החינוך' גם מחיית עמלק היא מצווה אישית (מצווה תרד):

וזאת מן המצוות המוטלות על הצבור כולו, וכענין שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין כ,ב): שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ: למנות להם מלך, ולבנות להם בית הבחירה, ולהכרית זרע עמלק. ובאמת כי גם על כל יחיד מישראל הזכרים מוטל החיוב להרגם ולאבדם מן העולם, אם יש כח בידם, בכל מקום ובכל זמן אם אולי ימצא אחד מכל זרעם. ועובר על זה ובא לידו מזרע עמלק ויש סיפק בידו להורגו ולא הרגו - ביטל עשה זה.

מעגל העם הזר הוא החוץ הגמור, אולם יש מעגלים חיצוניים קרובים יותר, כמו מעגל המין השני. על כן דנה הפרשה בהרחבה במפגשים בין המינים. לפעמים הפגישה מביאה לתוצאות חמורות, כפיתוי ואונס,⁹ אך לפעמים היא מביאה להרחבת המעגל הפנימי על ידי נישואין. במקרה זה התורה ממליצה על דרך להידוק הקשר וביצורו של הפנים המשותף: "פִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דְּבָר נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׁמְחָת אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקָח" (כד:ה). אך ישנה אפשרות של התרת הקשר, ואז מה שהוכנס פנימה חוזר אל החוץ. גם מצב זה מסדירה התורה בדרך הנכונה, כדי לאפשר איחוי המעגל שנפרץ ותיקון הרקמה החברתית שנפגעה עקב כך: "פִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָעֵלָה וְהָיָה אִם לֹא תִמָּצֵא חֵן בְּעֵינָיו כִּי מָצָא בָּהּ עֲרֹת דְּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר פְּרִיִּת וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשָׁלַחָהּ מִבֵּיתוֹ ... וְלֹא תִחַטֵּא אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה" (כד:א-ד).

העולם החיצון כולל גם דומם, צומח ובעלי חיים, וגם אליהם מתייחסת התורה ומנחה את האדם כיצד ניתן ליטול מהם בלי לפגוע בהם; שמירת מעגלי הטבע שמחוץ לאדם מונחת ביסוד מצוות כלאי השדה והכרם, כלאי בהמה, כלאי בגד, וכן בהנחיות אחרות, כמו למשל:

⁶ ראה בתחילת פירוש ר' יצחק אברבנאל לפרשתנו את סקירתו והערכתו על החלוקה לפרשות בדברים. ⁷ הסכנה מהעמים הקרובים גדולה במיוחד בשל המוצא המשותף, אך עובדה זאת היא גם המעצימה את חטאיהם, כי התנכרו והתנכלו ל'אחים', ואינם ראויים להיכנס לחברה שעיקר חוסנה הוא בלכידותה; וראה עוד להלן.

⁸ חז"ל קשרו בין התרופפות הבית המשתקפת בדין הבן הסורר לבין לקיחת השבויה, ראה **ספרי דברים** ריח: "אביו של זה חשק יפת תואר והכניס שטן לתוך ביתו ונעשה בנו סורר ומורה וסופו להמיתו מיתה משונה". כמו כן קשרו בין הכנסת השבויה הזרה לבית לבין המצב המתואר בדין ירושת הבכור, כי השבויה עתידה להיות האישה השנואה (ראה **ספרי דברים** ריד ומדרש תנאים לדברים כא,כב ועוד). הגדיל לעשות ר' יצחק אברבנאל בפרשו שהתורה רומזת שתמיד יהיה ה' עם השנואה ובנה יהיה בכור, ועל כן יימנע האדם מלקחת שבויה מלחמה, פן יירש בנה הסורר פי שניים בנכסיו.

⁹ יש לשים לב שבספר שמות נזכרת האפשרות של מפגש שלילי בין גבר ואישה בידי ניאוף ופיתוי, אך לא מודגש מקום ההתרחשות. לעומת זאת בפרשתנו נזכרים העיר (כנראה השטח הציבורי במרחב המיושב, בניגוד לבית) והשדה - המרחב הפראי (ראה רצח הבל, וחלל הנמצא בשדה בדין עגלה ערופה).

כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו (כב:ח);¹⁰ לא תחסם שור בדישו (כה:ד); כי יקרא קן צפור ... לא תקח האם על הבנים. שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים (כב:ו-ז).

כיוון שרובה של הפרשה מכוון לחזק את המעגלים הפנימיים של החברה למען יעמדו בפני החוץ הזר והעוין, לכן חזרו ופורטו דינים שמסדירים את היחסים החברתיים ובונים את רקמת החיים המיוחדת ללאום היהודי, כמו: "לא תשיך לאחיקך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך" (כג:כ); "פי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו" (כד:י); "לא תעשק שכיר עני ואביון מאחיקך או מגרך אשר בארצך בשעריך" (כד:יד); "לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה" (כד:יז), ועוד הוראות כהנה וכהנה.

לשם חיזוקה של החברה יש להרחיב את המעגל הפנימי של המשפחה, לכלול בו גם את מי שנמצא מחוצה לה ולהתייחס אליו כ'אח'.¹¹ הקבלה לשני חוקים המופיעים בשמות תראה את ייחודה של פרשת 'כי תצא': בשמ' כג:ד-ה כתוב: "כי תפגע שור איבך או חמורו תעה השב תשיבנו לו: כי תראה חמור שונאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו"; ואילו בדב' כב:א-ד: "לא תראה את שור אחיקך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיקך: ואם לא קרוב אחיקך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוף ביתך והיה עמך עד דרש אחיקך אתו והשבתו לו: וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיקך אשר תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם: לא תראה את חמור אחיקך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו" - בשמות מצווים לכבוש את השנאה, כאן נתבעים לגלות אחווה.

בחוקי ספר דברים שכיחה התייחסות כזאת אל ה'אחווה', אך יש לשים לב כי מתוך עשרים ואחד המופעים של המילה 'אחיקך' במשמעות 'בן עמך', אחד עשר מצויים בפרשתנו. ריכוז זה מעיד בצורה ברורה על הרעיון: מול החוץ העוין בו פותחת וסוגרת הפרשה, יש מגן אחד בדוק: חיזוק הפנים על ידי הגברת האחווה.

יונה בר מעוז

המחלקה לתנ"ך

ומפעל מקראות גדולות הכתר

¹⁰ אין התורה אומרת 'כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך פן ייפול הנפל והיה עליך דמים', אלא 'ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו' (דב' כב:ח), ומשתמע שהבית הוא ה'אחראי', ואין אדם רשאי להביאו למצב זה.

¹¹ רק בויקרא כה יש דמיון לאווירה של ספר דברים, כי באותו פרק יש חמישה מופעים של המילה 'אחיקך' במובן של 'בן עמך'. בויק' יט, שמקביל לפרשתנו בכמה נושאים ואף במורכבות של סדר המצוות, נתבע האדם לאהוב לרעהו כמוהו, אך רק פעם אחת הוא מכונה אחיו: "לא תשנא את אחיקך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא" (פסוק יז), ובספר שמות אין אף פעם התייחסות אל הרע כאח.